

Litteratur

THEDE PALM:

Tredje gången

Ett av kapitlen i Tage Erlanders "1949—1954" (Tidens förlag) är skrivet med engagemang. Detta är något så sällsynt i hans bok att man är glad över att kunna konstatera det. Kapitlet handlar om Kejneaffären. Det är svårt att efteråt föreställa sig, hur för 25 år sedan så orimliga påståenden kunde göras och så vilda rykten kunde komma i svang som de som förekom i denna sorgliga historia om en svensk "rättsröta" som inte fanns. En stor del av ansvaret föll på Vilhelm Moberg, som under krigstiden blev en väldig förkämpe för rätt och rättvisa åt de svaga men som alldeles föll igenom när det gällde dem som blev lidande i Kejneaffären.

Regeringen gjorde vad som stod i dess makt för att återställa balans och sunt förnuft. Den tillsatte utredningar med för integritet och gott omdöme kända personer som ledamöter. Detta hindrade inte nya anklagelser, gripna ur luften och framförda med frenesi. Regeringen såg sig tvungen att låta utreda några av utredningsmännens privatliv, bland dem riksåklagarens! Värst gick det hela ut över en oskyldigt utpekad, statsrådet Quensel.

Statsministern var upprörd och är det fortfarande. Man förstår honom. Härtill kommer för hans egen del att det inte var han själv som stod upp för att försvara sitt statsråd, utan tillfället greps av Gustaf Möller. Denne befann sig just då i uppbrottsstämning. Man kan gissa att han, när han gjorde sitt framträdande för Quensel, menade att någon annan borde ha gjort det, nämligen Erlander.

Men denne hade svårt att ge uttryck för äkta upprördhet. Det framgick när ryssarna 1952 sköt ned två svenska flygplan, varav ett räddningsplan, över internationellt vatten på Östersjön. Erlander har inte ett ord om de omkomna (eller tillfångatagna?). Han blev irriterad — men inte över ryssarna: "Nu stiger heten över alla gränser. Nu kommer alla gamla reaktionärer att känna nerverna dallra." Han väntade besked om spaningsresultaten, men de dröjde: "Jag har tidigare

märkt hur långsamt rapporteringar sker på den militära sidan" (!). Han fick to m vänta en hel timme på general Nordenskjöld: "Det var sannolikt stimulerande för flygvapnets personal, men att i ett kritiskt läge ha flygvapenchefen sittande i ett jaktplan var inte särskilt lyckat för regeringen." Nej, det var ju tråkigt. Men kanske lyckades generalen, eller lyckades han inte, att förklara för regeringschefen att inom försvaret är personalens tilltro till chefen inte heller någon helt oviktig sak.

Så lägger Tage Erlander fram sina minnen och intryck av denna händelse, utan känsla för att de för läsaren kan vara ganska chockerande. Men den som talar om Tage Erlanders "minnen" får stå för påståendet att "1949—1954" skulle vara en memoarbok. Förlaget gör det, men författaren gör det inte. På titelbladet står bara de år han behandlar. Detta innebär att han återger vissa egna minnesanteckningar och annat material och att han kommenterar detta, ibland under försök att erinra sig hur han en gång såg det. Han döljer därvid på intet sätt att han brukade lägga partipolitiska synpunkter på vad han tänkte och gjorde. Så gör han fortfarande, hela boken igenom, på samma sätt som i förra delen.

Detta får förklara det envetna klankandet på Bertil Ohlin — den som hos Erlander vill hitta ett enda vänligt ord om hans förnämste motståndare får ett hårt arbete. Så får man förklara att han en gång kunde skriva, och nu återger, att han misstänkte "att Hjalmarsson innerst inne är A-paktare men att han i sitt samtal med mig energiskt värjt sig mot detta påstående". Sådant är lätt att tolka som om Erlander absolut ville få fram att Hjalmarsson var ohederlig. Säkerligen är det inte menat så. Det är bara för honom självklart, att han själv måste ha rätt därför att han tillhörde rätt parti.

Partiloyaliteten ger boken dess prägel. Man skulle för Erlanders egen skull ha önskat att han inte utsträckt den till de politiska tän-

kare, som en gång formulerade "den tredje ståndpunkten". I varje fall Sveriges statsminister borde inte ha fallit för dem. Numera kan Erlander med fördel studera den intellektuella avrättning som Ingemar Hedenius bestått dem i sin bok om Tingsten.

Men givetvis är det av stort värde för bedömningen av både Erlander och hans regeringspolitik var gång han redovisar vad han tänkte "då" och inte bara vad han tänker "nu". Då och nu är inte samma sak, och kan inte vara det. Det är t ex osannolikt att han var så utpräglad antiamerikansk vid 50-talets början som hans bok nu ger sken av. Han var visserligen påverkad av två män, Undén och Wigforss, som hade sina huvudsakliga sympatier åt ett annat håll. Han lyssnade på Attlee, som karakteriserade amerikanska utrikespolitiska metoder som "en kombination av bluff, hotelser och viftande med dollar" — det skulle vara intressant att få veta om Attlee och Erlander samtidigt kom överens om att t ex Marshallhjälpen borde betecknas som ett viftande med dollar, eller om Erlander kompletterade sin kollegas statsmannauttalande med utdrag ur amerikanska hotelser mot Sverige, vilka dessa nu skulle ha varit. I varje fall var det inte amerikaner som sköt ned några av våra flygplan.

Naturligtvis kan inte en svensk statsminister ha påverkats i sina bedömningar av någon som helst stormaktspolitik av rena plattityder eller, för att tala vänligare, av rundsnack eller en lunch. För övrigt var tidpunkten då detta skulle ha sagts inte precis den bästa för att hacka på amerikaner. Det var inte Dulles utan Molotov som nyligen åstadkommit en förhoppningarna om Österrikes statsfördrag gått om intet. Vad hela historien innebär förefaller vara att Erlander försöker återfå åsikter, som han längre fram, och under en nat inflytande, kom att ha, till en tid då han saknade förutsättningar att ha dem.

Det finns förvisso mycket läsvärt i Taggers Erlanders bok. Så som han nu velat skriva den, blir den alltid av värde för bedömningen av honom själv. Ibland bryter också författaren den trånga gräns han dragit upp för sig och då lyser det fram vad boken kunnat vara. Man kommer att tänka på något som sagt om president Ryti: i honom förenade sig de egna och det allmänna bästa fullständigt i ett. Uttalandet kan visserligen läsas på ett annat sätt, men i fallet Ryti var det avsett som något positivt, och detsamma gäller för Erlander.